

הרב משה ישמח

ברכת הגומל ע"י אשה ויולדת

לע"נ הבחור מרדכי אברהם ז"ל, בן אחי יחואל
מיכל לאו"ט, שנהרג בן ח"י (כת באייר תשמ"ד)

ראשי פרקים

- א. חובת ההוראה וחובת הצניעות
- ב. דיני ברכת הגומל
- ג. הלידה כמחלה וכסכנה
- ד. דעות שונות: מפטורה ועד חייבת
- ה. חלופות לברכת הגומל של אשה
- ו. המנהג
- ז. היקש בין יולדת לכל אשה

☆☆☆☆

א. חובת ההוראה וחובת הצניעות

מעשה בביכ"נ בירושלים, אשה שילדה ביקשה רשות הגבאים, ולאחר החזרת ס"ת להיכל הושלך הס, והיא בירכה ברכת הגומל בעומדה בעזרת נשים, וכל האנשים שמעו. יש שענו "מי שגמלך..."¹, ויש שנשתתקו. בביכ"נ זה לא היה כך המנהג, והדבר היה לשיחת היום.

בתלמוד ובראשונים, עד למרן הבית"יוסף, לא מצוינו דבר וחצי דבר בשאלת ברכת הגומל של אשה יולדת, ושל אשה בכלל. אולי נובעת ההתעלמות מכך, שעקרונית נכללת האשה בחיוב חולה שנתרפא, הנמצא בין הארבעה² שצריכים להודות,

1. ברכות נד, ע"ב (עפ"י תהילים קו, י"טו) – בית האסורים; יח"כא – חולה; ד"ח – מדבר; כג"לא – ים. וטימנך: וכל החיים יודוך סלה: חבוש יטורים ים מדבר. שו"ע או"ח סימן ר"ט, ח"ט.
2. הנשים, כמו האנשים, נפש אחת להם מן השמים, וכל החיים יודוך סלה! ומבואר בשו"ע סימן שכח: מי שיש לו חולה של סכנה – מצוה לחלל עליו את השבת... דכתיב אשר יעשה אותם

ועליהם אין להוסיף, ואין צורך באיזכור מיוחד של אשה יולדת. ברם, אולי נובעת ההתעלמות משיוך סכנת הלידה לקבוצה שאין לברך עליה הגומל, מטעם זה או אחר,³ כגון הטענה שהלידה היא מעשה רגיל בכל יום ומילתא דשכיחא, ולכן אין לברך עליה ברכת הודאה מיוחדת להצלה מסכנה.⁴ אמנם, זהו הסבר בנוגע ליולדת, אך אין בכך הסבר לכל אשה שיצאה מן הדברים המחייבים ברכת הגומל. יש לציין, שמימות הבית-יוסף ועד ימינו אלה ממש לא ירד הנושא מעל שלחן מלכים – המפרשים והפוסקים, וכפי שיבואר במאמר זה.

אין דבר פשוט יותר מחיוב הודאה על הצלה, שהרי זה מעיקר אמונתנו בהשגחת השי"ת עלינו, שאין מקריות בעולם. גם השכל הישר מחייב הכרת טובה, ומגנה כפיות טובה. במיוחד אמור הדבר במקרה של יולדות, אשר לפי המדרש [99 מהן למיתה ולא לחיים]⁵ – כך לפחות בכוח – ועפ"י דרך הטבע, רק בהתערבותו הישירה של השי"ת, אשר בידו "מפתח של חיה"⁶ זוכה האשה בפועל ובדרך כלל להישאר בחיים, היא וולדה. אף אם כבר ילדה אשה זו מספר פעמים, והלידות עברו ב"ה בשלום, מ"מ סכנה תמיד קיימת. עיקר ההודאה – כפי שאפשר ללמוד מפסוקים רבים בתנ"ך – היא "ברב עם הדרת מלך". בצורה זו שם שמים מתקדש.

אמנם ההודאה היא ערך חשוב, אך לא ערך יחיד. ערך נוסף הוא יסוד הקדושה וחובת הצניעות לפי דרכי המוסר ו"דרך-ארץ" הנהוגים בישראל מדורי דורות, שהם אבן פינה ויסוד מוסד בתרבותנו. הופעת אשה בקהל-עם, בפני באי מקדש מעט – זה בית הכנסת – לשם ברכה הודאה בציבור, כמקובל אצל גברים, מציגה, איפוא, לפנינו בעיה מעניינת של "התנגשות" ערכים: חיוב ההודאה בציבור מול חובת הצניעות והקדושה בישראל. ואין אנו יודעים מי נדחה מפני מי. זוהי, כך נדמה לנו, הבעיה העיקרית, אם כי לא היחידה.

אלו הן, כפי הנראה, השאלות הכלליות שעלינו למצוא להן תשובות:

1. האם ההודאה יש לה נוסח קבוע ומחייב? (האם בברכה בכלל, והאם בברכה הגומל דווקא?)
2. האם ההודאה חייבת להיות בכל מקרה בציבור? (האם זה תנאי מעכב, ולא רק לכתחילה?)

האדם וחי בהם – ולא שימות בהם, ואין לך דבר העומד בפני פקדי. ואין הפרש בין אשה לאיש, ושניהם שוים כאחד, וכמו שמצינו ביולדת, שהיא כחולה שיש בו סכנה. ואם כן, כשאירע לה חולי של סכנה, ורחמו עליה מן השמים ונתרפאה – מדוע לא תברך ג"כ ברכת הגומל, ולהודות לה? – כמו האיש? ... (שו"ת וידבר יוסף, ריש סימן מא).

3. שו"ת מטה לוי ח"ב סימן ח. מקור דבריו בדעתו של אבי החיד"א, ה"ר יצחק זרחיה אזולאי ז"ל. דבריו מובאים במחזיק ברכה סימן ריט סק"ב, ומאוחר יותר בפתח הדביר ח"ב אות ב. לאחרונה צוטטו הדברים ביחוד דעת ח"ד סימן יד, ראה להלן.

4. ראה לדוגמא, שו"ת הר צבי או"ח סימן קסג.

5. ראה להלן הערה 23.

6. תענית ב סוף ע"א.

3. מהי הגדרת "קהל"? (אנשים? נשים? כמה?)
4. את מי חייבו חכמים בברכת הגומל? (רק את הארבעה המנויים בברייתא, או הם וכל כיוצא בהם?)
5. מתי חייבים לברך? (מיד? תוך פרק זמן סביר? לעולם?)
6. האם לידה נחשבת לצורך זה "מחלה שיש בה סכנה"?
7. האם ברכת הגומל תוקנה ליציאה מכל 'סוגי' סכנות? (האם גם כאלה שהאדם הכניס עצמו בהן, בהכרח או שלא בהכרח?)

ב. דיני ברכת הגומל

הגדרת הברכה:

זו ברכת הודאה, והיא באה גם במקום קרבן תודה.⁷ וכך כתב רש"י (ויקרא ז, יב ד"ה אם על תודה יקריבנו): "אם על דבר הודאה, על נס שנעשה לו, כגון יורדי הים והולכי מדבריות וחובשי בית האסורים וחולה שנתרפא, שהם צריכים להודות, שכתוב בהם (תהילים קז) יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבחו זבחי תודה, אם על אחת מאלה נדר שלמים — שלמי תודה הם." ברם, יתכן ואפשר לצאת ידי חובת הודאה זו בדרכים נוספות, לבד מברכת הגומל.⁸

החייבים בברכה:

מחלוקת ראשונים בדבר.⁹ יש אומרים:¹⁰ רק ארבעה אלו שהוזכרו¹¹ (אסיר שהשתחרר, חולה שנתרפא, והעובר בים או במדבר); ויש אומרים:¹² אלו, וכיו"ב כל שיצא מסכנה בדרך נס. בין כך ובין כך נראה, כי חולה שנתרפא חייב לברך.

זמן הברכה:

"אין לברך עד שיצא מהצרה לגמרי, וכן בחולה — עד שיחזור לבוריו לגמרי."¹³ זו קביעה אינדיבידואלית לפי האדם ולפי המצב. עד מתי אפשר לברך? בתלמוד לא

7. רא"ש, ברכות פ"ט סימן ג. וראה לעיל הערה 1, כי חכמים הסמיכו ברכת הגומל לכתובים בתהילים קז, אשר רש"י מזכיר בהקשר לקרבן תודה. לפי הפשט יש לומר כי האדם נקרא לשתיים: לברכת הודאה ("יודו") ולקרבן תודה ("ויזבחו"). הטור כתב: "ברכת הגומל במקום קרבן איתקן".
8. ראה להלן סעיף ה.
9. שו"ע או"ח ריט"ט.
10. אבודרהם בשם ר' גרשום; כל בו בשם תוספות.
11. ותיקנו רק עליהם, משום שמצויים ביותר (משנ"ב).
12. שו"ת ריב"ש; כנראה גם דעת מרן בשו"ע; משנ"ב בשם אחרונים, שכך המנהג.
13. עטרת זקנים, על שו"ע שם.

מצאנו קביעת גבול אחרון. מכאן סברת הטור, ש"אדם שאיחר מלברך יש לו תשלומין כל זמן שירצה", והסכים עמו המחבר בשו"ע. אולם לכתחילה נכון לברך בתוך ג' ימים.¹⁴ והרשב"א קיבל מהר"י, כי יברך עד ה' ימים.¹⁵

הגדרת מחלה:

בהגדרת מחלה (מי נחשב 'חולה') מצאנו מחלוקת ראשונים:
 א. החיוב חל רק במחלה שיש בה סכנה, כגון "מכה של חלל" (מחלה פנימית).¹⁶
 ב. על כל מחלה שנאלץ לשכב בגללה.¹⁷
 ג. על כל חולי בכל דרגה שהיא, אפילו על מיחושיו עיניים או ראש.¹⁸
 בעקבות זאת נראה לענ"ד לומר, שרק לפי דעה ג' יתכן לחייב יולדת ב"הגומל". באשר לדעה ב' תלוי הדבר אם לידה תוגדר מבחינה הלכתית כמחלה. באשר לדעה א' – רק אם יוסכם שמבחינה הלכתית תוגדר הלידה כמחלה שיש בה סכנה – תחייב היולדת ב"הגומל".

ג. הלידה כמחלה וכסכנה

האם הלידה מוגדרת כ"מחלה"? האם יש לאשה יולדת דין "חולה שנתרפא"? הרב צ"פ פרנק ז"ל כתב כי "זהו דרכו וטבעו של עולם, ואין זו מחלה ממיני המחלות".¹⁹ יש מקום להבין, שאמנם הלידה לכשעצמה היא תהליך טבעי, אולם ימי ההתאוששות שלאחר הלידה מוגדרים כימי מחלה.²⁰ לעומת זאת, ידוע שמותר לחלל שבת לכל הקשור בלידה, ודין היולדת הוא כדין חולה שיש בו סכנה (ראה להלן). ברור שחיוב ברכת היולדת תלוי בין היתר בתשובה לשאלה זו.
 אם נניח שרק ד' צריכים להודות, ואם נניח שיוולדת היא "חולה" (בלידה עצמה או בימים שלאחריה) – עדיין שומה עלינו לברר אם יש בלידה סכנה, שהרי לא כל

14. ארחות חיים, בשם רמב"ן (מובא בבי"י); פרישה; שו"ע.

15. הובא בבי"י; עטרת זקנים, ראה באר היטב סק"ט.

16. טור בשם ראב"ד, ואף שכב פחות מג' ימים (ביאור הלכה), וזהו מנהג אשכנז (טור; רמ"א ר"ט, ח).

17. הר"ר יוסף (טור); טור בשם ירושלמי לפי גירסת בי"י; אליה רבה (אפילו אין סכנה, אם שכב ג' ימים

– מברך, שהרי מחללין שבת ע"י גוי, על חולה שאין בו סכנה); מגן גבורים, חיי אדם וקצת נוהגים

כך (מגן אברהם), וכן פסק המחבר בשו"ע ר"ט, ח.

18. טור בשם רמב"ם וערוך, וכן מנהג ספרד.

19. שו"ת הר צבי, א"ח סימן קסג.

20. שו"ת שלמת חיים סימן קלו: "אינו דומה לשאר חולי... קצות השלחן: "... אשה יולדת כשתקום

מחליה...". ראה שו"ע סימן של, סעיף ד (יולדת, תוך שלושים יום – כחולה שאין בו סכנה) וסימן

תקנד, סעיף ו (דין יולדת עד שלושים יום – כדין חולה שפטור מתענית, אפילו תשעה באב). וראה

עוד סימן תר"ז, סעיף ד (ביוה"כ – יולדת בין שלושה עד שבעה ימים מלידתה "אם אמרה צריכה

אני – מאכילין אותה, מכאן ואילך הרי היא ככל אדם" – שאין בה עוד סכנה, בדרך כלל). וכתב

בשלמת חיים, שם: "וח"ל דנו אותה כחולה שאין בו סכנה לענין דברים שיוכלו לגרום לה חולשה

– להתיר לה (לאכול) אם אמרה שצריכה, או לענין נעילת הסנדל" עד שלושים יום.

הדעות שוות בדבר איזו "מחלה" מחייבת הגומל.²¹ קביעה זו נחוצה לנו אף לדעת הריב"ש (המובאת כדעה ראשונה בשו"ע²²), אמנם במדרש²³ מובא "ממאה פעיות שהאשה פועה בשעה שיושבת על המשבר – תשעים ותשע למיתה ואחת לחיים" – אכן מדובר על סכנה, אך לא על מחלה.

מתוך לשון השו"ע או"ח שלא "יולדת היא כחולה שיש בו סכנה ומחללין עליה שבת" (עד ז' ימים לפי סעיף ד') נראה לכאורה, ששעת הלידה מוגדרת כמחלה, ויש בה סכנה. אך בעיון נוסף נראה לי, שכונת השו"ע להשוות דין יולדת לדין "חולה שיש בו סכנה", והיא נחשבת בקטגוריה זו משום סכנות של איבוד דמים וחולשה, העלולות לגרום זיהומים וסיבוכים אחרים, אולם אין כאן בהכרח מצב המוגדר מחלה. לא מצאתי, איפוא, מקור דרין בשילוב שני היסודות, גם מחלה וגם מציאותה של סכנה.

האם כל הסכנות שוות, לענין הגומל? היות והאחרונים כתבו שהמנהג הוא כדעת הריב"ש²⁴ (לברך הגומל בכל הצלה מסכנה בדרך נס), ראוי לבדוק עתה אם כל הסכנות שוות לענין זה. ה"ר יצחק ורחיה אזולאי ז"ל, אבי החיד"א,²⁵ מבחין בין "צרה הבאה לאדם בעל כרחו ושלא מדעתו" – שחייבים לברך על הצלה ממנה, לבין סכנה אשר אדם מכניס בה את עצמו מרצונו – שלא מברכים על ההצלה ממנה. העובר בים או במדבר "בעל כרחו", לצורך פרנסתו – הוא דוגמא לסוג הראשון. דוגמאות לסוג השני הוא מוצא בעקידת יצחק אבינו, הצלת חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש, והכהן הגדול היוצא בשלום מבית קודש הקדשים ביוהכ"פ – אשר כולם פעלו עפ"י מצוות ה', מרצונם ובחירתם החפשית. למסקנה זהה מגיע אחריו בעל שו"ת מטה לוי,²⁶ אולם מטעם אחר. לדבריו, בני אדם מגיעים לסכנה בגלל עוונות ופשעים, והשי"ת מצילם ברחמיו. על זה מברכים "הגומל לחייבים (=לרשעים) טובות". לעומת זאת, אם בני אדם מגיעים לסכנה בשביל קיום מצוה, שלא ניתן לקיימה בלי סכנה, במקרה זה השי"ת הוא המצווה והוא השומר, וכיצד יתכן לברך "לחייבים"?²⁷ ואם כן, ביולדת ממה נפשך, אם הלידה אפשרית בלי סכנה – מדוע תברך? ואם אי אפשר בלי סכנה – הרי לא לתוהו בראנו אלא לשבת יצרנו, וקדשנו

21. ראה לעיל סוף סעיף ב.

22. "הני ארבעה לאו דוקא, דהוא הדין מי שנעשה לו נס, כגון... וניצול מהם, וכל כיוצא בזה...".

23. ויקרא רבה כו, ח; שמות רבה מו; תנחומא אמור יא.

24. ראה משנ"ב ריטט "וכן מסתבר" – (שם).

25. ראה הערה 3, לעיל.

26. ראה שם.

27. "ואדרבא, מי שמברך בכגון זה הוא ממחוסרי אמונה ח"ו, שלא יבטח בה' שיצילהו בקיום דבר מצוותיו הקדושים" (מטה לוי, שם).

במצוותיו.²⁸ לדעת בעל מנחת אלעזר²⁹ "מי שסיכן נפשו להרויח ממון, וניצל בדרך נס, אין לו לברך הגומל. ורק מי שסיכן עצמו על דברי תורה, שהיתה כוונתו לשם שמים, וניצל בדרך נס – יברך הגומל."
 אם נעמיד את הדברים זה מול זה, יתקבלו כלהלן:

הפוסק/הדין	לברך	לא לברך
אבי החיד"א	צרה באה על האדם בע"ב, שלא מדעתו (עובר ים ומדבר לפרנסתו)	מסכן עצמו מריצונו (עקרת יצחק, הכה"ג ביו"כ, חמ"ו)
מטה לוי	צרה באה על האדם בע"ב שלא מדעתו בגלל עוונות ופשעים	מסכן עצמו מריצונו לשם קיום מצוות ה'
מנחת אלעזר	מסכן עצמו לשם שמים, על ד"ת	מסכן עצמו להרויח ממון

לכאורה חולק בעל מנחת אלעזר על דבריו של אבי החיד"א (ראה חצים ו' 6-5). הנוסע בעיני עבודה – לכאורה חייב לברך, לפי אבי החיד"א; ופטור – לפי המנחת אלעזר. והמסכן עצמו לשם מצות הבורא – לכאורה חייב לברך, לפי המנחת אלעזר; ופטור – לפי אבי החיד"א.

ברם, המחלוקת הנ"ל אינה הכרחית. יתר על כן, אפשר והדברים אף משלימים זא"ז, שהרי שני הפוסקים אינם מדברים על דברים זהים, אלא דומים בלבד. "פרנסה" – היא הכרח קיומי בסיסי, שאדם נאלץ לטרוח עבורו באין ברירה. "להרויח ממון" – זו דרגה אחרת. לא ב"פרנסה" עסקינן, אלא ב"כלכלה" (מלשון "כל"), במותרות, ברמת חיים גבוהה יותר, כאשר חייו של אותו אדם קלים בעיניו מממונו. אם כן, אולי מותר להניח ששני הפוסקים הנ"ל יסכימו, שהמסכן עצמו לצורך "פרנסה" – יברך. לעומתו, ההולך "להרויח ממון" – לא יברך, כי המסכן עצמו שלא לצורך מוצדק, ויבוא להודות, הרי ברכתו היא בבחינת "זבח רשעים תועבה".

28. כוונתו למצות 'לא תוהו בראה, לשבת וצרה' (ישעיהו מה, יח) ולמצות פרו ורבו. הראשונה מצוה "מדברי קבלה", האשה חייבת בה – לדעת כמה פוסקים; בשניה – פטורה לכל הדעות. ראה רמב"ם, הלכות אישות ט"ב, וש"ע אה"ע ט"ג, – על פרו ורבו. על מצות 'לשבת' – ראה תוספות גיטין מא, ב ד"ה לא תוהו ובבא בתרא יג, א ד"ה שנאמר לא תוהו, וראה בית שמואל על אה"ע סימן א סק"ב, ומגן אברהם או"ח סימן קנ"ט, ומשניב שם. בעל ערוך השלחן טוען שמדובר במצוה אחת – פרו ורבו, וטעמה של המצוה: "לשבת יצרה", ואין האשה חייבת במצוה זו כלל (ראה גם בהגהות רע"א לשו"ע שם, ובדבריו של בעל תורה תמימה).
 29. חלק ד סימן מז (מובא גם ביחזה דעת, שם).

לפיכך, המסכן עצמו לשם קיום מצות הבורא, שחייב בה עכשיו – לא יברך על הצלתו. אולם המסכן עצמו על דברי תורה שאינו מחוייב בהם – אף שכונתו לשם שמים, כגון מי שהניח תפילין במחנה הריכוז של הנאצים ימ"ש – יברך על נס הצלתו.

אין איפוא, לדעתי, מחלוקת בין ה"ר יצחק זרחיה אזולאי ז"ל, אבי החיד"א, לבין הרב חיים אלעזר שפירא, בעל מנחת אלעזר.

ה"ר עובדיה יוסף שליט"א³⁰ כותב על מי "שמתוך חוסר זהירות גרם לעצמו שחלה בשפעת ונפל למשכב", שלכל הדעות הוא צריך לברך, כיון שמעולם לא חשב שע"י חוסר זהירותו יפול למשכב ויחלה, והנסיחן הורהו שכמה פעמים עשה כן, ולא קרה לו מאומה, ולא ברי היזיקא כולי האי. אין זה סותר את מה שכתב בעל מנחת אלעזר על מי שפשע וסיכן עצמו שלא לצורך אלא להנאת עצמו, "להרויח ממוך", בלי שזה היה חיוני לקיום מצוה כלשהי, שבנדרן כזה לא יברך. אותו חולה שפעת, לא חשב לחלות בגלל התנהגותו, ונסיגונו בעבר תמך בהנחתו, ואין לראות בו "פושע". לכן חייב הוא לברך.

ד. דעות שונות: מטטורה ועד חייבת

עד כה נמצינו למדים על ברכת הגומל של יולדת את הדעות דלהלן:

א. פטורה: משום שלידה היא תופעה טבעית ואינה מחלה (הרצ"פ פרנק); או משום שזאת סכנה שאדם מכניס בה את עצמו מרצונו (הגרי"ז אזולאי ז"ל); או משום שמסכנת עצמה לשם קיום מצות ה' ואינה מן "החייבים" (מטה לוי); או משום שאפשר לברך רק ביום – בדומה לקרבן תודה – ונחשבת מצוה זו למצות עשה שהזמן גרמה (דעה המובאת בשו"ת חתם סופר או"ח סימן נא, ונודחית על ידו וגם ע"י הרצ"פ פרנק ז"ל, הרצ"בי סי' קיח); או משום שלא קבלו עליהן הנשים ברכה זו, שהיא דרבנן וגם הזמן גרמה (הרצ"בי).

ב. רשאית ואינה חייבת: משום ש"ברכות אלו רשות" (מגן אברהם³¹).

ג. חייבת (הלכה ולא למעשה): משום בעיות שבביצוע, בעיות "צדדיות" ולא מהותיות לברכות הודאה – שאינה יכולה לברך, ולכן החיוב "מוקפא". כגון: משום טינוף (המשך ירדת הדמים) בימים הראשונים³² (ויען אברהם בשם שבט מוסר; וידבר יוסף); או משום שברכה זו ב"קהל" ואינו דרך-ארץ שתעמוד אשה בפני אנשים (ב"ח,

³⁰ יחזה דעת, שם.

³¹ וחולקים עליו בעל כנסת הגדולה ובעל פרי-מגדים. מחלוקת זו היא מחלוקת ראשונים – רש"י ושטמ"ק מנחות ע"ב, אות י"ד (הערת שו"ת שבט הלוי, או"ח סימן רה, עמוד רעג).

³² תמוה, כי הרי אינה פטורה ואינה נמנעת לברך ברכות הנהנין וכו' בשאינה בטהרה? כשעיינתי שוב בעיון אברהם התברר שמדובר על אחרי הלידה מיד.

פמ"ג, משנ"ב); ולקיים "וירוממוהו בקהל-עם" לפני נשים – אינו פתרון, כי לא הוגדרו ב"קהל" – בדומה לתפילה (ברכת הבית); או משום שלא יצאה מכלל סכנה עד ז' ימים; ועדיין לא יכולה לברך, ואח"כ אין כבר מקום לברכה (בירור הלכה על פי שלמת חיים ראה באר היטב סק"ט – עד המשה ימים).

ד. חייבת: כך היא דעתם של חיי אדם, ערוך השלחן, בן איש חי, כף החיים. על הבעיות הנ"ל ניתן להתגבר, כגון שתברך ב"עזרת נשים", וישמעו עשרה אנשים – ותרי רבנן – בביכ"ג של אנשים (כנה"ג, ר"י עמדין, הלל אומר, יחזה דעת); או לפחות, תברך בביתה,³³ בלי צמידות לקריאת התורה (ר"י עמדין, יחזה דעת). בפני עשרה מקרוביה ומיודעיה (כף החיים, הלל אומר); או תברך, אבל לא בקהל-עם (הגר"מ אליהו שליט"א – וראה להלן); או בעלה יברך עבורה (אליהו רבה; פרי מגדים). על כל פנים, אין טענה מספקת לפוטרה מברכה שנתחייבה בה (כנה"ג, ועוד). ברכת הגומל נאמרת בפני עשרה אנשים דווקא (ר"ף, רמב"ם, ב"י וש"ע, חיי אדם, בן איש חי, כף החיים), ושנים מהם – רבנן (תוספות, הגהות מרדכי – אם יש; ראה ביאור הלכה ד"ה לא שכיח). הדרישה הזו היא רק לכתחילה (הג' מרדכי סימן ריב; טור; רא"ה), ואצל אשה – אף לכתחילה יכולה לברך שלא בפני עשרה, אלא לפני איש אחד, או נשים (כנה"ג). ה"ר יוסף פאלאג'י הורה לאשתו לברך בפני שני אנשים (שו"ת וידבר יוסף בשם ס' יוסף את אחיו).

השאלה הנ"ל נתונה במחלוקת ראשונים (טור ור' יונה). בבית-יוסף לא הכריע, ולפנינו איפוא ספק ברכות. לכן, המברך שלא בפני עשרה אנשים – זהו ספק ברכות לבטלה (מחצית השקל).

ה. חלופות לברכת הגומל של אשה

ברכת הגומל של אשה – ע"י בעלה

יכולה האשה לצאת י"ח באמצעות ברכת בעלה עליה,³⁴ משום שאשתו כגופו³⁵ (אליה רבה) או משום שיש לו תועלת בהצלחתה (ב"ח). יש סבורים³⁶ שאסור לבעל לברך עבור אשתו, משום ספק ברכות, שכן זו מחלוקת ראשונים (ב"י), או משום שמותר לאדם לברך רק על אביו ורבו בלבד (רשב"א; ט"ז).

33. "אם עושים מסיבה בבית להולדת הבן או הבת, ויש שם עשרה אנשים, יש לאשה להיכנס ולברך בפניהם ברכת הגומל. ואין יצה"ר שולט לשעה קלה כזאת, לפיכך אין לחוש לברכת הגומל באופן כזה משום פריצות" (יחזה דעת, ח"ד סימן טו; וראה הלל אומר, סימן קלח).

34. וכן מנהג ק"ק טריקולה (פורטוגל – ברכי יוסף), לפי עדותו של בעל נשמת חיים, המובאת בפתח הדביר. בדעה זו נוקטים גם בעל שלטי גבורים, המחבר בש"ע, בעל אליה רבה, בעל בית חדש, מג"א, פמ"ג, ערוה"ש ומשנ"ב.

35. ובביאור הלכה (סי' רי"ח) תמה עליו והשאיר ב"צריך עיון", מתוך השוואה לדיני ברכה על נט, רשב"א; טורי"ז על ש"ע, ס"ק כג; ב"י, בפתח הדביר ולפי עדותו של בעל ערוך השלחן לא נוהגים שהבעל יברך עבור אשתו.

עניית אמן כשבעלה עולה לתורה

הצעה זו³⁷ מבוססת על הרעיון שאמירת "ברכו את ה' המבורך" מפי העולה לתורה היא הודאה (על יסוד הפסוק תהילים ק"ד: "בואו שעריו בתודה... הורו לו ברכו שמו"), ובאה במקום קרבן של יולדת.³⁸ האיש מברך, איפוא, ב"שליחותה" של אשתו, כי בעלה כגופה.³⁹ בכל אופן נוסח ברכות ההודאה אינו "מדברי קבלה",³⁹ ואולי מטעם זה "אם אמר (אדם) אחר בריך רחמנא מלכא דעלמא דיהבך לך, וענה (הניצול) אמן — יצא."⁴⁰

הצעה זו יכולה להוות פתרון נאות לבעיה, יותר מן הקודמות, כי לא מן הראוי שילדת תברך "הגומל לחייבים"⁴¹, מטעם זה או אחר.⁴²

ו. המנהג

- א. לא מברכות.⁴³
- ב. מברכות בבית בפני עשרה אנשים,⁴⁴ שבאים לתפילת ערבית וכדו'.
- ג. מברכות בביהכ"נ של נשים, ועשרה אנשים שומעים ב"עזרת גברים".⁴⁵
- ד. מברכות בשעת ה"קידוש" בפני האנשים.⁴⁶
- ה. הבעל מברך עבור אשתו.⁴⁷

37. מובאת באליה רבה, בשם תורת חיים (סופר) על סנהדרין צד.
38. השווה מגן אברהם, סימן רפב: "ואבי הילד, ביום שהולכת אשתו לביהכ"נ, הוא חייב (לעלות לתורה)... שהוא... במקום קרבן... ומ"מ (אף אם אשתו חולה ואינה יכולה לבוא לביהכ"נ) נראה לי כאם הוא ארבעים יום לזכר ושמונים יום לנקבה — הוא חייב, דאו הוא זמן הבאת הקרבן...".
39. הרב שמעון סופר, שו"ת התעוררות תשובה, ח"א סימן נט. ואין הנוסח מעכב כלל, ראה אבני נזר אר"ח סימן לט, וראה משנ"ב.
40. שו"ע אר"ח ריט"ד, וראה הערה קודמת. ויש סבורים שבכל אופן צריך שם ומכלול — רמב"ן, תורת האדם, ענין ההודאה, ותר"י על הרי"ף.
41. טורי-זהב.
42. כללית, דעיקר עונש אשה בשביל בעלה (שם). או, בנוגע לנושא שלפנינו, שהרי מקיימת רצון ה' ואיננה רשע ("לחייבים") ח"ו. וראה סעיף ג לעיל. ובעל פמ"ג משיג על הטי"ז וכותב שיש לה עונשים שלא גם כן.
43. מובא בכנה"ג ובסידור ר"י עמרין — ונדחה על ידם; מטה לוי — מנהג פפד"מ; ערוך השולחן — ונדחה על ידו; משנ"ב; ברכת הבית; הר צבי; וכך נהגו בבבל, למרות דברי הבן איש חי ובעל קף החיים; וכן נהגו במרוקו; וכך נהגו בפולין.
44. "אם אשה מברכת הרי זו ברכה לבטלה" (הרב טכורש ז"ל, במכתב אלי. כנראה חשש הרב לכל המובא לעיל סעיף ג).
45. עדותו של הרב ש"ז אליעזר שליט"א, עפ"י אברהם סי' אברהם: "בירושלים לא ראיתי נשים מברכות, חוץ מיולדת, וחושבני מפני שגם חייבות בקרבן" (נשמות אברהם, סימן ריט, הערה א').
46. הרב חיים נאה ז"ל, בכדי השלחן.
47. ראיתי נוהגים כן "פרושים" בירושלים.
48. ראה יחזה דעת.
49. "מנהג קצת אנשים" — אליה רבה, ב"ח, משנ"ב; ואין המנהג כן — ערוה"ש.

ה. הבעל אומר "ברכו" בעליתו לתורה, ומתכוון להוציא את אשתו ידי חובתה (והאשה עונה אמן).

סיכום

להלן, אנסה להציג את תמצית הדברים בטבלה: 48

א. לפי סדר הזמנים של הפוסקים:

ה פ ו ס ק	ברכת האשה	הנימוק	המסגרת	ע"י בעלה	ה ע ר ו ת
1	בית-יוסף		אסור		1. הוא אינו חייב 2. אין א' מברך על חברו בפני 10 - רק לכתחילה
2	כנסת הגדולה	כן	בפני 10		
3	מגן אברהם		בקה"ח		
4	תורת חיים (סופר)		בקה"ח		
5	אליה רבה	לא	1		מוחר
6	ר"י עמדין	כן	בפני 10		
			בעז"נ		
			בבית		מוחר
7	פרי מגדים		1		
8	חיי אדם	כן	בפני 10		
9	פתח הדביר		אסור		אדם ושאי לברך על רבו בלבד
10	ויען אברהם	לא	2		זקנות - נוהגות ג"כ כמנהג רוב נשים
11	ברכת הבית	1. רשאית 2. לא	בפני 10		
12	משה לוי	לא	1, 6		
13	ר' שמעון סופר	לא	בקה"ח		1. אשוח כגופו 2. נוסח הברכה אינו מדברי קבלה
14	ר"י פאלאג'י	כן	בפני 2		
15	בן איש חי	כן	בפני 10		
16	ערוך שולחן	1. כן 2. לא	4		אשוח כגופו (=13) (ב"ח, מג"א)
17	משנה ברורה	1. כן 2. לא	5		לא נהוג אפילו ה-10 הם 9 נשים ואיש
18	ר' חיים נאה	כן	בפני 10		
			בעז"נ		
			בבית		
19	כף החיים	כן	בפני 10		
			בעז"נ		
			בבית		
20	הלל אומר	כן	בפני 10		
			בעז"נ		
			בבית		
21	הרב עובדיה יוסף	כן	בפני 10		
			בעז"נ		
			בבית		

48. כלולים כאן רק דברים הקובעים עמדה ברורה וחד-משמעית על חיוב ברכת הגומל של ילדת או של אשה, ולא דברי המנמקים מנהג זה או אחר.

סוגי הנימוקים:

1. לא שייך לאמר "לחייבים"
2. טינוף שיש לאחר לידה
3. הגבלות זמן
4. המנהג הוא לברך בקריאת התורה
5. המנהג הוא לברך בפני עשרה אנשים
6. לא תקנו על סכנה זו

ב. לפי התוכן:

הפוסקים	הלכה
כנה"ג, ר"י עמדין, ח"א, ר" פאלאגי, בא"ח, ר"ח נאה, כה"ח, הלל אומר, ר' ע' יוסף	1 מברכת
ברכת הבית	א1 רשאית לברך
כנה"ג, ר"י עמדין, ח"א, בא"ח, כה"ח, ר"ח נאה, הלל אומר, ר' ע' יוסף	א2 לפני 10 (אנשים)
משנ"ב	ב2 לפני 10 (אפילו נשים ואיש א')
מג"א, א"ר, פמ"ג	3 מברכת ע"י בעלה (הגומל)
ערוה"ש (ולא נהוג)	
ב"י, פתח הדביר	א3 אסור לבעל לברך עבור אשתו
תו"ח (סופר), א"ר, פמ"ג, ר' ש' סופר	ב3 'מברכת' ע"י בעלה ("ברכו")

ז. היקש בין יולדת לבל אשה

רוב הדברים נסבו על ברכת הגומל של יולדת. על ברכת הגומל של כל אשה מצאנו מעט מאוד. מקצת מן הדברים לא ללמד על עצמם יצאו, אלא על כלל הנשים בכל מאורעות החיים יצאו ללמד, מחוץ ללידה.⁴⁹ אמנם אי אפשר להקיש ולהשוות דין יולדת לדין אשה בכלל. יש אמנם היבטים משותפים, כגון נושא הקדושה המתבטא בהלכות צניעות, אולם יש גם הבדלים משמעותיים ובעיות יחודיות, כגון נקיין הגוף ומגבלות הזמן לברכה זו.⁵⁰

49. ועל כן יש שכתב שגם בשאר נס שאירע לאשה, יוצאת יד"ח ע"י "ברכו" של בעלה כשעולה לתורה (ידבר יוסף).

50. למרות זאת, יש נסיון להשוות את הדין "הפרטי" לדין "הכללי". וכך כותב בעל ועין אברהם: "אשה שחלתה אינה מברכת הגומל, דעל הרוב את מקורה הערה ... כדי שתהיה רצויה לברך וטהרה

ודאי יש מקום לחיוב הודאה של יולדת, ושל אשה בכלל, כמו אצל האיש. עם זאת, לא ברור שזה גורר אחריו חיוב של ברכת הגומל דווקא,⁵¹ ולמעשה קיימות כמה אפשרויות. בנוגע ליולדת גילינו ספקות וחילוקי דעות בין הפוסקים על הגדרת הלידה כמחלה שיש בה סכנה, ועל הגדרתה כמחלה בכלל. לא ברור אם על כל סוגי הסכנות שאדם יוצא מהן תיקנו חכמים ברכת הגומל. אף אם נחליט על חיוב ברכה להלכה, נותרו עדיין בעיות "צדדיות" ("פרוצדורליות") ולא "מהותיות" להודאה עצמה, שהן בעלות חשיבות למעשה. התברר לנו, איפוא, כי רבו הדעות הן להלכה והן למעשה, וגם המנהגים בנושא זה שונים, ולכולם מקור בהררי קודש.⁵²

ממקור דמיה – עובר כמה ימים ... הואיל ואדחי אדחי... ומיעוט בזקנות לא דקדקו לומר, כיון שרובא נהגות (לא לברך).
 51. ראה לעיל, הערות 39, 40.
 52. נראה לנו בברור, במקרה זה יותר מכאחרים, כי טוב תעשה אשה אם תנהג כמנהג אבותיה ואבות אבותיה הקי או תפנה בשאלה לחכם שיורה לה את הדרך תלך בה – הלכה למעשה.